

Reflectie scenario's voedselstrategie Noord-Brabant

Gemma Tacken (WSER), Theun Velling (WLR), Frank Bunte (WSER), Wim van Dijk (WPR), Edo Gies (WEnR)

1 Scenario 1 Primaire productie

1.1 Scenariobeschrijving

- Inzetten op landbouwproductie, voedselgewassen en veehouderijproducten, nieuwe technieken inzetten
- Meer voedselvoorziening uit Brabant zelf: verschuiven productie van veevoer naar voedselgewassen
- Met ruimtelijk beleid sturen op inzet van landbouwgrond voor voedsel/veevoer, productie voor biobrandstoffen op minder geschikte gronden.
- Publieke campagnes voor gezonder eten, en stimulering lichte verschuiving naar plantaardige producten
- Inzetten op Europese grondstoffen, voor als import van buiten Europa wegvalt
- Robuust watersysteem: landbouw inbedden in structuur van beken, rivieren, buffers voor piekafvoeren en vasthouden van grondwater

1.2 Wat zijn mogelijke effecten?

Landbouwproductie: Bijna iedereen kan blijven doen wat ie doet, daardoor is er weinig weerstand bij landbouwbedrijven. Economie is en blijft een belangrijke sturende factor voor de primaire sector, hun toeleveranciers en de voedselverwerkende industrie.

Op dit moment worden milieugrenzen echter al (bijna) overschreden. Doorgaan op de oude voet is daardoor de komende jaren sowieso niet mogelijk. Ingrepen en maatregelen zijn nodig: ten behoeve van behoud bodemkwaliteit, vermindering van emissies naar lucht en water zal een krimp van de veehouderij en omschakeling van dierlijke naar plantaardige productie en consumptie nodig zijn.

Gewaskeuze: in dit scenario is het korte termijn rendement per hectare waarschijnlijk leidend voor de keuze van gewassen. Dat zal goed zijn voor inkomens in de plantaardige primaire sector. Maar tegelijk vragen veel van die hoog renderende gewassen veel van de grond (rooivuchten) en hebben ze vaak veel bestrijdingsmiddelen nodig. Ook kan de keuze voor hoog salderende gewassen op gespannen voet staan met de wens van de overheid om meer voedselgewassen te verbouwen.

Innovatie: kostprijsminimalisatie en winstmaximalisatie op de korte termijn zal de sturende factor zijn. Vooral innovatie, gericht op verhoging van productiviteit en kostenreductie zal worden verkozen.

Aangezien de primaire bedrijven in Noord-Brabant nu al dicht tegen de ecologische grenzen aan produceren, zijn juist investeringen nodig zijn die overschrijden van ecologische grenzen voorkomen. Deze investeringen werken niet noodzakelijk kostprijs verlagend, omzet verhogend en de meerwaarde van de investeringen terugverdienen in de markt is niet vanzelfsprekend.

Voedselconsumptie niet duurzaam en gezond: de voedselketen (inclusief retail) is erg efficiënt in het verzorgen van een breed vers productassortiment. Door onderlinge concurrentie kunnen in dit scenario de consumentenprijzen laag blijven.

In dit scenario zijn de schijf van vijf en verduurzaming niet leidend in het voedselaanbod. De markt, marketing, voedselomgeving en prijzen bepalen wat mensen eten. Dit scenario zal geen gezond en duurzaam consumptiepatroon stimuleren.

1.3 Uitdagingen (zowel positief als negatief)

Waarborg ecologische grenzen: de overheid (EU en nationaal) wil dat bij de landbouwproductie ecologische grenzen in de gewaskeuze (voor meer voedselgewassen) en in de veehouderij worden meegenomen. In dit scenario zal de voedselketen handhaving van deze ecologische grenzen als een belemmering ervaren die tot spanningen kan leiden.

Ziektepreventie door gezond keuzegedrag: Stimulering van een gezonder en duurzaam consumptiepatroon, staat in dit scenario haaks op de bedrijfsbelangen en zal daardoor veel inspanning vergen.

Externaliteiten (onbedoelde gevolgen van productie of consumptie die de welvaart van derden beïnvloeden, zonder dat deze partijen hiervoor worden gecompenseerd of ervoor betalen) zullen in dit scenario nauwelijks meegenomen worden in bedrijfskeuzes. De bedrijven zullen eerder op individuele belangen optimaliseren en veel minder in overeenstemming of in samenhang met hun natuurlijke omgeving.

Vers zoet water is al schaars in de provincie en nog schaarser worden door klimaatverandering. Als schaars zoet water verdeeld moet worden in de toekomst, zullen burgers en voedingsmiddelenbedrijven als eerste hun claims neerleggen en staat grootschalig gebruik van beregeningswater door de landbouw niet vooraan in de rij. Dat vereist aanpassing in landgebruik en gewaskeuze en zal impact hebben op rendementen en productiviteit.

Platteland als woon- en recreatiegebied: door de sterke nadruk op primaire productie, zal de woon- en recreatiefunctie van het platteland onder druk komen te staan. In dit scenario zal sturing vanuit overheden nodig zijn om alle functies op het platteland tot z'n recht te laten komen. De landbouw kan dat als beperkend ervaren.

2 Scenario 2 Sociaal, ecologisch en regionaal

2.1 Beschrijving

- Zoveel mogelijk regionaal produceren (80 % binnen 150 km)
- Nieuwe netwerken op voldoende schaal voor verwerking en distributie van voedsel
- Grootte van de veehouderij wordt bepaald door beschikbaarheid van graslanden en reststromen
- Sterkere sturing op consumptiepatroon: het verandert naar meer seizoens- en regio-gebonden en naar meer plantaardig. Stabiliteit van prijzen wordt minder.
- Internationale afhankelijk voor voedsel en grondstoffen (meststoffen) neemt af, wel coördinatie als productie tegenvalt door (extreme) weersomstandigheden.
- Platteland als aantrekkelijker woon- en recreatieomgeving.

2.2 Wat zijn mogelijke effecten?

Lokaal en regionaal produceren en consumeren: korte regionale ketens brengen de voedselproductie dicht bij mensen. Op dit moment zijn zowel MKB als grote primaire bedrijven actief in de korte keten. Echter niet alle korte keten activiteiten zijn regionaal, sommigen zijn zelfs mondiaal. Het is belangrijk dat de provincie duidelijk maakt welke korte keten activiteiten hier gestimuleerd worden, want de Nederlandse supermarkten, de verwerkende industrie en grote landbouwbedrijven hebben mondiaal korte ketens, waarin ze door verticale integratie de versheid van producten kunnen garanderen. Voor die bedrijven kunnen regionale korte ketens een marktbeperking zijn en direct impact hebben op winstgevendheid, kostenprijsofbouw en bedrijfsvoering.

Zelf organiserend vermogen van de maatschappij: de betrokkenheid van alle actoren (retail, horeca, primaire sector, hun toeleveranciers, voedingsmiddelenindustrie en consumenten) wordt hier gevraagd. Sommige partijen zullen dat omarmen. Zelf organiserende activiteiten en besluitvorming vergt expertise, vaardigheden en denken vanuit maatschappelijk perspectief.

Dit scenario vraagt dus van ALLE actoren, inclusief de burger, om te denken, beslissen, handelen en lobbyen conform maatschappelijke opgaven en doelen. De actoren die al maatschappelijk bewust zijn en een actieve bijdrage leven, zoals bij de Herenboeren en andere CSA concepten, kunnen dit waarschijnlijk makkelijker dan actoren die nog individualistisch zijn ingesteld. Op de korte termijn kunnen de maatschappij georiënteerden daarom dominant zijn in de besluitvorming, zodat niet ieders belangen gelijk behartigd worden.

Prijzen zullen stijgen, waardoor de koopkracht kan afnemen. Dit scenario kan leiden tot hogere prijzen, waardoor de toegang tot kwalitatief goed voedsel voor mensen met een kleine beurs een probleem kan worden. Dit scenario kan alleen slagen als consumenten meegenomen worden in de noodzaak tot verandering en externaliteiten erkennen en bereid zijn hun budgetbesteding te heroverwegen ten gunste van gezonde en duurzame voeding.

Seizoen gericht produceren en consumeren: als de voedselvoorziening regionaal wordt, is het groeiseizoen bepalend voor het assortiment. Dat kan mensen bewuster maken van de binding en afhankelijkheid van de natuur.

Regionale seizoen afhankelijkheid betekent ook versmalling van het beschikbare assortiment: niet alle voedingsmiddelen zijn jaarrond (vers) beschikbaar. Buiten het groeiseizoen zullen conserven en diepvriesproducten veel belangrijker worden. Afname van jaarronde verse producten kan ook gezondheidseffecten hebben. Niet duidelijk is of versproducten van elders nog wel onderdeel van het assortiment zullen uitmaken in dit scenario.

Kwaliteit van het landelijk gebied: door grotere nadruk op natuurinclusieve productie en meer ruimte voor natuur zal de veehouderij moeten inkrimpen en externaliteiten verminderen en kan de kwaliteit van het landelijk gebied voor wonen en recreëren toenemen. Prioritaire aandacht voor externaliteiten, en veel aandacht voor kwaliteit van wonen en recreëren in het landelijk gebied, zal leiden tot beperkingen voor de landbouw, die winstgevende bedrijfsvoering in de weg kunnen staan.

2.3 Uitdagingen (zowel positief als negatief)

Dit scenario vraagt grote aanpassingen van consumenten en producenten: Van bewuste consumenten en producenten die nu al in duurzame systemen produceren zal dit minder verandering vragen dan van producenten en consumenten die nu op basis van kostprijs-minimalisatie hun (bedrijfs)keuzes maken. Voor die groepen zullen de hogere (productie)prijzen, meer impact hebben op budgetkeuzes en ontwikkeling van nieuwe business modellen vragen.

Afhankelijk van het afzetkanaal dat je dominant maakt, zullen andere actoren zich meer of minder moeten aanpassen. Bij afzet via de:

- Supermarkten: de boer en burger zullen zich aan moeten passen.
- Speciaalzaken: de boer, de speciaalzaak en de burger zullen zich moeten aanpassen .
- Boerderijwinkels: vooral burgers zullen zich moeten aanpassen en het business model, de taken en vaardigheden van de boeren en tuinders zullen veranderen.
- CSA's (Community Supported Agriculture, zoals Herenboeren en Land van Ons); de burger wordt gevraagd te investeren in voedselproductie om toegang tot voedsel te behouden en de boer teelt of houdt dieren conform vooraf bepaalde wensen van de investeerders.
- Sociale netwerken in de buurt: verbinden vrager met aanbieder, bijvoorbeeld met moestuinen, buurttuinen etc. Netwerkvorming van burgers onderling vindt plaats via voedselproductie en voedselinname. Eigenaarschap kan verschillende vormen hebben.

De overheid heeft in dit scenario een actieve en sturende rol: Enerzijds op stimulering van andere consumptiepatronen: het productassortiment zal duurzamer worden en een omschakeling van dierlijke eiwitinname naar plantaardige eiwitinname zal prioriteit zijn.

De huidige regelgeving moet onder de loep worden genomen, want aanpassing naar prioritering op ecologie grenzen zal leiden tot nieuwe dilemma's ten aanzien van andere prioritaire doelen zoals voedselveiligheid, dierenwelzijn, toegang tot voedsel voor iedereen, kwaliteit en houdbaarheid van producten, verspilling, stabiliteit van aanbod, internationale concurrentiekracht e.d.

De rol van de overheid zal dus veranderen, en het risico op staatssteun is belangrijk om in de gaten te houden.

Circulariteit: door de nadruk op regionale productie en de verkleining van de veehouderij zal Noord-Brabant veel minder mineralen (stikstof, fosfaat en nog ruim 10 andere) moeten invoeren. In dit scenario wordt terugwinning en benutting van alle mineralen uit menselijke ontlasting heel belangrijk. Dat vergt een grondige herziening van de riolering en waterzuivering.

Veehouderij: de rol van herkauwers om gras te benutten en de rol van varkens om restproducten te verwerken wordt belangrijker dan stimulering van hoog efficiënte pluimveehouderij. Pluimveehouderij vraagt veel granen voor veevoer en dat concurreert in dit scenario met beter renderende voedselgewassen.

Ziektepreventie door gezond keuzegedrag: pluimveehouderij is in dit scenario minder aantrekkelijk van melkveehouderij en varkenshouderij, terwijl pluimveevlees beter past bij een gezond voedselpatroon dan roodvlees. Omdat in dit scenario wel eiwittransitie wordt gestimuleerd, wordt dit negatieve effect van rood vlees consumptie deels genivelleerd door meer plantaardige consumptie.

De vraag is of dit een realistisch scenario is en of het lukt op deze kleinere schaal in de landbouw de productkwaliteit, toegang tot voeding, concurrerende productie, professionaliteit en een breed assortiment kunt te realiseren.

3 Scenario 3 Kennis & Keten

3.1 Beschrijving

- Versterking van de positie van het Brabants (en NLs) voedselsysteem via kennis, ketenkracht en uitgangsmateriaal. Nadruk op innovatie, opzetten/versterken van een kennisinfrastructuur in de provincie. Innovatie gericht op productie en effecten naar bodem, water en lucht en op klimaatbestendige productie (droogte, hitte en verzilting).
- Inzet op meer internationale samenwerking met breed spectrum aan landen, ook buiten de EU.
- Omvang van primaire productie enerzijds sterk gericht op hoogwaardig uitgangsmateriaal (fokmateriaal, zaai- en pootgoed), anderzijds op minimale grootte voor kennisontwikkeling en praktijktoepassing ervan.
- Meer ruimte voor andere vormen van landgebruik voor bijvoorbeeld bio-energie.
- Campagnes van overheden en organisaties voor gezonder eten, lichte verschuiving naar plantaardige producten.

3.2 Wat zijn mogelijke effecten?

Investeren op kennis en innovatie is economisch aantrekkelijk voor kennisinstellingen, consultants en experts in de provincie. De rendementen van dit scenario komen vooral de dienstensector, toeleveranciers van grondstoffen, uitgangsmateriaal en machines voor primaire producenten ten goede.

De consumenten profiteren waarschijnlijk weinig van dit scenario, omdat de innovatie zich waarschijnlijk meer richt op productieprocessen, die niet direct impact hoeven te hebben op het eindproduct en innovatie op deze thema's kan zelfs een kostprijsverhogend effect hebben.

Noord-Brabant wordt voorloper kennisontwikkeling adaptieve landbouw: betere of optimalere aanpassing van plantaardige productie, veehouderij en productiesystemen op bodemkwaliteit, watergebruik, klimaatverandering etc. Daarmee kunnen de inwoners profiteren een stabielere eigen voedselproductie, veel werkgelegenheid voor hoger opgeleiden, en een innovatief imago, wat ook weer andere bedrijvigheid kan aantrekken

Dit scenario's vereist wel strategische keuzes waarin Noord-Brabant wil excelleren en hoe de provincie aansluiting heeft en verkrijgt met kennisinstellingen. Het vraagt ook om ondersteuning van de nationale overheid in toewijzing van opleidings- en onderzoeksfaciliteiten.

Voor de primaire sector, hun toeleveranciers en afnemers in Brabant kan dit scenario voordelen en nadelen hebben

Alle actoren in het Brabantse voedselsysteem kunnen betere of meer toegang hebben tot de laatste ontwikkelingen in kennis in innovatie. Dat kan ertoe leiden dat het voedselsysteem in Noord-Brabant meer adaptief wordt op klimaatverandering en andere externe ontwikkelingen.

Maar ook voor dit scenario geldt, dat het nog onduidelijk is of kennis en innovatie en bijbehorende investeringen het productieproces vereenvoudigen en/of voldoende economisch rendement opleveren. Innovatie leidt immers alleen tot meer rendement door kostprijsverlaging of hogere prijzen: consumenten zijn bereid zijn de verbeteringen van het eindproduct te betalen.

3.3 Uitdagingen (zowel positief als negatief)

Om te zorgen dat er een sterk voedselsysteem in Noord-Brabant overeind blijft, zijn keuzes nodig. Voor dit scenario kunnen alle actoren in het voedselsysteem fungeren als proeftuin voor kennisontwikkeling/innovaties, maar er zullen keuzes moeten worden gemaakt welke publieke middelen voor welke partijen worden vrijgemaakt. Je zou voorrang kunnen geven aan sectoren waar winst door innovatie valt te behalen, maar ook aan sectoren die je voor de toekomst van Noord-Brabant belangrijk vindt, voor de werkgelegenheid, die het meest bijdragen aan een verlaging van de ecologische voetafdruk of andere criteria. Het is aan de overheid om hierin keuzes te maken.

Voor draagvlak van dit scenario is het nodig dat zo veel mogelijk actoren in het voedselsysteem kunnen meeprofiteren, met name voor het MKB is extra aandacht nodig, heeft traditioneel minder toegang tot subsidies en kennisondersteuning en kennisontwikkeling. Welke vorm dat moet en kan hebben is nog niet scherp.

Een sterk kennissysteem leidt zoveel mogelijk nieuwe mensen op, die vervolgens binnen de provincie of Nederland hun bijdrage leveren op de arbeidsmarkt. Het opleiden van buitenlandse studenten kan een verdienmodel zijn voor Nederlandse kennisinstellingen, maar als deze studenten na enige tijd vertrekken, ontnemen je Brabantse jongeren een studieplek en potentiële carrière mogelijkheden.

Een optimale kenniseconomie laat startups binnen Nederland of Noord-Brabant doorgroeien naar grow-ups of scale-ups. Nederland maakt veel innovatie geld en beschikt over een kenniseconomie die interessant is voor start-ups. Zodra een start-up financiering nodig heeft voor de volgende stap, is in Nederland vaak onvoldoende subsidie en durfkapitaal beschikbaar om die stap te zetten. Vaak gaan die start-ups dan naar andere landen om door te groeien. Eigenlijk wil je het rendement van de volgende ontwikkelfases van start-ups ook binnen Nederland en/of Noord-Brabant behouden. Provincies kunnen mede sturing geven aan de lokale kenniseconomie door (mee)sturen, faciliteren en subsidiering.

4 Algemene reflecties op en over de scenario's (heen)

Alle scenario's vragen verschillende acties van actoren in het voedselsysteem. Bij de beoordeling van de scenario's kun je de volgende zaken in ook in overweging nemen:

- Welk rol wordt van u als actor in keten gevraagd in dit scenario? En welke rol van andere actoren in de keten? Hebben zij de vaardigheden om die rol op zich te nemen en ben ik er voorstander van dat die actor die rol op zich neemt?
- De scenario's zijn nu nog zo geformuleerd, alsof Noord-Brabant volledige handelingsvrijheid heeft. Maar natuurlijk is de provincie ook gehouden aan internationale afspraken, EU-regelgeving, Nederlandse regelgeving, het huidige overheidsbeleid en draagvlak bij de gemeentes (die mogelijk een collega hebben van een andere signatuur dan de provincie).
- De drie scenario's vragen ook verschillende vaardigheden van de betrokken actoren. Hebben ze die, of moeten mensen nog opgeleid worden? Dit aspect heeft impact op de slagvaardigheid en korte termijn impact van de scenario's.
- Grondgebruik veranderen kan dus ecologisch grote impact hebben. Nieuwe bestemmingen voor landgebruik definiëren, kan betekenen dat het grondgebruik verandert in Noord-Brabant. Grondgebonden bedrijven met grasland omvormen naar plantaardige open teelten. (Blijvend) grasland scheuren kan (afhankelijk van de grondsoort) grote gevolgen hebben voor de waterkwaliteit (met name op zandgronden). Gedurende een periode van 10 – 20 jaar zal de uitspoeling van nitraat eerst toenemen en later weer afnemen. Als de veehouderij wordt vervangen door hoog salderende teelten, kan een hoger gebruik van bestrijdingsmiddelen noodzakelijk zijn.
- In Nederland is sprake van een gebrek aan woonruimte, toenemende vraag naar recreatieruimte, versnipperde natuurgebieden (die ieder een andere benadering vragen) en nu is over het algemeen sprake van een goede match tussen grondgebruik en grondsoort en optimalisatie van gewaskeuze en opbrengst. Als Noord-Brabant gericht gaat aansturen op een ander voedselpatroon kan dit plaatselijk leiden tot suboptimaal grondgebruik.
- Een weerbaar voedselsysteem vraagt ook om ruimte voor tegenvallers (ziekten voor plant en dier, droogte of juist wateroverlast, bedrijfsomstandigheden). In het huidige verregaand geoptimaliseerd voedselsysteem past alles maar net in elkaar. Er hoeft niet heel veel te gebeuren voor het Noord-Brabants voedselsysteem niet meer weerbaar is.
- Het huidige Noord-Brabantse voedselsysteem is voor een deel van de grondstoffen, het uitgangsmateriaal en versproducten afhankelijk van productie in andere landen. Voor het huidige consumptiepatroon, jaarrond gevarieerd eten, is Nederland (en dus ook Noord-Brabant) afhankelijk van invoer van versproducten uit het buitenland. Als alleen lokaal voedsel wordt geconsumeerd neemt de breedte van het assortiment groente, fruit en vis drastisch af voor consumenten.
- Voedselzekerheid impliceert dat iedere burger stabiele toegang heeft tot kwalitatief gezonde voeding met voldoende nutriënten. Met regionale productie en consumptie kan dat veranderen.
- Prijsverhoging van voedsel heeft niet alleen impact voor mensen met een kleine beurs, maar kan ook voor andere inkomensgroepen vragen om budgetverschuivingen. In beide gevallen kan dit weerstand oproepen bij burgers.

- Naast het directe energiegebruik van het voedselsysteem, maken bedrijven ook indirect gebruik van energie en fossiele brandstoffen (bijvoorbeeld via grondstoffen, transporten, en verwerking).
- De teelt van gewassen voor biobrandstoffen of circulaire toepassingen (bouw, textiel of plastics bijvoorbeeld) kost (te)veel land, dat dan niet voor voedsel gebruikt kan worden, of kan leiden tot zodanige prijsverhogingen dat toepassing voor voedselconsumptie minder aantrekkelijk wordt en toegang tot goed voedsel afneemt.
- Circulair gebruik van reststromen wordt soms belemmerd door wetgeving en soms door economische prikkels. Ongeacht het scenario kan de overheid daar nu al op ingrijpen.
- Als bedrijven in het voedselsysteem onderdeel worden van een kennishub, moet vooraf wel duidelijk zijn wie wat wint met dit scenario. Het kan niet zo zijn de actoren in het voedselsysteem proeftuin zijn, daarvoor investeringen in tijd of geld doen, maar dat winsten elders belanden. De verdeling van intellectueel eigendom moet vooraf duidelijk worden bepaald.
- Gronddruk is een van de belangrijkste oorzaken van de noodzaak tot innovatie in Nederland. In het huidige grondsysteem is er sprake van een toenemende scheiding tussen grondeigendom en grondgebruik omdat grond ook als beleggingsobject wordt ingezet. De grondprijsverhoging die resulteert, verschijnt niet automatisch als toename eigen vermogen op de balans van primaire ondernemers maar belandt bij aandeelhouders en investeerders. In dit systeem kan waardenverhoging van grond niet worden geïnvesteerd in verduurzaming van het voedselsysteem.
- Mestverwaarding in Nederland is nu heel erg gericht op transporteerbaarheid, winning van specifieke ingrediënten en vergroting van uniformiteit van het eindproduct. Mestverwaarding kan pas een verdienmodel worden als alle ingrediënten in gelijke mate worden teruggewonnen. Bij de verwaarding van rioolslib en eventuele mestverwaarding 2.0, is het van belang dat terugwinningen van (schaarse) grondstoffen en mineralen centraal zal staan.